

ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВІДНОСИН ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стельмах Н.В.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Досліджено теоретичні питання формування гуманних відносин дошкільників. Обґрунтовано актуальність теми. Розкрито сутність гуманізму, гуманності, гуманних відносин та значення гри у розвитку особистості дитини. Визначено умови організації ігрової діяльності дошкільників. Розкрито психологічні механізми впливу гри на розвиток дитини.

Ключові слова: особистість, гуманізм, гуманність, гуманні відносини, гра, ігрова діяльність.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті визначено стратегічні завдання реформування освіти в Україні, якими є гуманізація та демократизація освітнього простору.

У «Концепції національного виховання» гуманізація віднесена до основних його принципів. Вона передбачає створення умов для формування якостей та здібностей дитини, гуманізацію взаємин між вихователем і вихованцями, повагу до особистості, розуміння її інтересів, виховання гуманної особистості.

Спираючись на філософські, соціологічні, психологічні дослідження, педагогічна наука активно шукає шляхи виховання гуманної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних і закордонних філософів: А. Арнольда, Н. Бережного, А. Гаврилова, М. Петросян, С. Попова, Б. Рюрикова, П. Федосєєва, М. Фрітцханда, Г. Янсена та інших розглядається сутність гуманізму, приділяється увага реалізації його принципів у різноманітних соціальних умовах життя людей, більш чітко визначаються категорії «гуманізм» і «гуманність».

Психологічний аспект гуманізму досліджували: А. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, А. Ковальов, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін. У їх працях аналізуються особливості особистісних відносин та виокремлюються гуманні відносини як головний зміст гуманізму.

У педагогіці особливості морального виховання дітей у дусі гуманізму досліджували: В. Абраменкова, І. Бех, Н. Болдирев, А. Гончаренко, М. Духовний, Т. Коннікова, Л. Косенко, Б. Ліхачов, Л. Новікова, Л. Рувинський, Ю. Сокольников, В. Сухомлинський, Н. Тарасевич, Н. Шевченко, В. Шуменко, Н. Цуканова та ін.

Особливої уваги науковців потребує проблема гуманістичного виховання дітей дошкільного віку, оскільки в дошкільному віці закладаються основи особистості та її моральності.

Значний внесок у розробку даної проблеми внесли дослідження Л. Пенсьєвської, А. Виноградової, Л. Князевої, Л. Стрілецької, А. Кошелевої, Т. Черник, Г. Довженко, Є. Кульчицької, С. Литвиненко та ін. У їх дослідженнях визначено сутність ставлень дітей до людей різного віку, засоби гуманістичного виховання та деякі умови (в сім'ї, в дошкільних установах).

Аналіз наукових досліджень дає підставу стверджувати, що виховати гуманну особистість означає сформувати у неї моральну свідомість,

розвинути моральні почуття та сформувати моральну поведінку.

Проблемам формування моральної свідомості присвячені праці Л. Артемової, І. Беха, Л. Божович, М. Боришевського, О. Кононко, Н. Монахова, Л. Рувинського, О. Сухомлинської та ін.

Питання формування гуманної поведінки досліджували І. Каїров, В. Оржеховська, Т. Поніманська, Я. Регіковський, Є. Субботський та ін.

Предметом дослідження відомих науковців В. Котирло, С. Ладивір, Ю. Приходько є проблеми виховання у дітей дошкільного віку гуманних почуттів.

Для подальшого з'ясування даної проблеми важливим є висновок науковців О. Кошелевої, Я. Неверович, О. Запорожця про те, що у дошкільників емоції є основою виникнення мотивів як регуляторів діяльності та поведінки дітей.

Результати педагогічних і психологічних досліджень з даної теми свідчать, що особливе місце у вирішенні проблеми формування гуманності у дітей відводиться грі, що є, за визначенням Д. Ельконіна, «школою довільної поведінки дитини», «школою моралі в дії».

Сутність та природа гри розкриваються в працях багатьох дослідників, таких як: В. Виноградов, П. Гальперін, В. Данілов, О. Запорожець, Д. Ельконін, І. Іванов, О. Капіца, В. Кудрявцев, О. Леонтєв, Є. Покровський та ін. Вони розробили теорію гри і довели, що ігрова діяльність моделює реальні життєві ситуації, сприяє всебічному та гармонійному розвитку особистості, формуванню навичок та звичок суспільної взаємодії, готує її до дорослого життя.

Сучасні українські науковці Л. Артемова, Г. Григоренко, К. Щербакова та інші обґрунтовують провідну роль гри у формуванні особистості дошкільника, оскільки її мотиви виступають потужною внутрішньою спонукальною силою діяльності та поведінки.

В умовах сьогодення актуалізувалася проблема формування гуманності у дошкільників. Саме дошкільний вік, в силу психологічних особливостей, є найбільш сензитивним для морального розвитку особистості взагалі та формування гуманності як основи моральності зокрема.

На наступних вікових етапах зміцнюються та укріплюються моральні основи, закладені в дошкільний період. І від того, якими виростуть діти, які цінності у них будуть сформовані, які якості будуть виховані, залежать і їх долі, і майбутнє нашої країни.

Незважаючи на багатоаспектність досліджень, присвячених гуманістичному вихованню дітей різних вікових категорій, проблема формування гуманності у дошкільників є на сьогодні недостатньо висвітленою.

Мета статті: розкрити роль гри у формуванні гуманних відносин дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський) – світогляд, заснований на ставленні до людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей [8].

В етиці гуманізм розглядається як один із фундаментальних принципів моралі, що розкривається у виявленні піклування про всебічний розвиток особистості, взаєморозумінні, повазі, неприйнятті зла та несправедливості [10].

В Українському педагогічному словнику гуманізм пояснюється як система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність [3].

У різні історичні епохи гуманізм проповідував і утверджує сьогодні ідеї добра, любові та поваги до людей.

Поняття «гуманність» і «гуманні відносини» – похідні від гуманізму. Гуманність – риса людини, яка проявляється у людяності у своїх діях і ставленні до інших людей [9].

Гуманність – особистісна якість, зміст якої обумовлений принципами гуманізму. Змістом гуманності є: любов, доброта, чуйність, милосердя, доброзичливість, повага до людської особистості, гарне ставлення до всього живого, людяність.

Стрижневою характеристикою людини є її спрямованість як сукупність потреб, цінностей, ідеалів. Гуманістична спрямованість зумовлена моральними нормами і цінностями, представлена у свідомості переживаннями, чуйністю і реалізується у взаємодії, спілкуванні, діяльності, ставленнях, вчинках та поведінці. Звідси – психологічний механізм гуманістичних проявів: від сприйняття та усвідомлення гуманних норм та правил на емоційному фоні до безпосереднього гуманного ставлення, гуманних вчинків та загалом – гуманної поведінки.

Шлях формування гуманності проходить від формування моральності, як особистісної якості, в основі якої – глибока усвідомленість сутності норм, принципів, правил моральності, стійкість поглядів, переконань, готовність до їх реалізації в повсякденному житті – до гуманних проявів в повсякденному житті. Найвищим рівнем гуманності є наявність сформованих навичок та звичок гуманної поведінки, які формуються в результаті багаторазового повторення гуманних дій.

Принципово важливі вихідні гуманізму відображаються в гуманному вихованні дітей і його базисній основі та стрижні – гуманних відносин.

Психологію теорії відносин розробили психологи В. Мясіщев, С. Рубінштейн, О. Бодальов, А. Петровський. Так, В. Мясіщев дійшов висновку, що особистість визначається своїм ставленням до навколишнього світу, до суспільного оточення, до інших людей. Особистість – ансамбль відносин. А розвиток особистості характеризується розвитком відносин [5].

На думку психолога С. Рубінштейна, одним із суттєвих параметрів, за якими вимірюється люди-

на, є її ставлення до іншої людини. Оцінка поведінки і вчинків людини здійснюється по тому, звеличує чи принижує вона людину з точки зору гідності, цінності морального рівня її життя для інших людей [7]. Отож, відносини розуміють як зв'язки особистості з іншими людьми, із суспільством взагалі.

Найповнішу характеристику відносин в педагогічному аспекті зробив А. Макаренко. Він аргументовано доводив, що педагоги завжди мають справу з відносинами, саме відносини становлять справжній об'єкт педагогічної діяльності. Перед педагогами завжди стоїть подвійний об'єкт – особа і суспільство. Вилучити особу, ізолювати її, витягти її з відносин ніяк неможливо технічно, тому неможливо собі уявити й еволюцію окремої особи, а можна уявити собі тільки еволюцію відносин [6]. Тому у педагогіці поняття «відносини» вживається для використання розуміння зв'язків особистості та суспільства; як міжособистісна взаємодія педагога та вихованців; як спрямованість тієї чи іншої людської єдності, особистості; як характер поведінки, дій, вчинків людей; як підхід до різних педагогічних явищ [1].

Гуманні відносини – це форма міжособистісних відносин, сукупність зв'язків, залежностей, в основі яких – правила та норми моральності, принципи гуманізму, це прояви гуманності до себе, інших людей, світу.

Важливу роль у вихованні гуманних відносин дошкільників відіграє гра. Дошкільний вік є унікальним і ціннісним періодом розвитку особистості. Саме в цей період закладаються та формуються такі важливі і фундаментальні людські здібності як пізнавальна активність, допитливість, впевненість у собі, довіра до інших людей, цілеспрямованість, уява і творча позиція. Дитина відкриває для себе світ людських відносин в різних видах діяльності. Вона прагне до самостійності, з виникненням такої суперечності народжується самостійна діяльність дитини – гра [2].

У сучасній дошкільній педагогіці гра розглядається як специфічна діяльність дитини з широкими виховними функціями (виховна, розвиваюча, моделююча, організуюча, інформативна, формуюча, коригуюча, стимулююча) і як важливий засіб її духовного розвитку. Вона виступає найважливішим засобом виховання та розвитку дитини як особистості, оскільки є основним видом діяльності дитини-дошкільника.

Досить велику частину свого часу дошкільники проводять в іграх, причому від трьох до шести-семи років дитячі ігри проходять значний шлях розвитку: гра-маніпулювання з предметами, індивідуальна предметна гра конструктивного типу, колективна сюжетно-рольова гра, індивідуальна та групова творчість, ігри-змагання, ігри-спілкування. Гра – невичерпне джерело розвитку особистості, сфера, яка визначає «зону найближчого розвитку» дитини [2].

У процесі гри напружуються усі пошукові емоції, на повну силу працюють усі види мислення, пам'яті, уваги, уяви, задіяні усі вольові механізми. Ігри поживляють темпоритм взаємодії, знімають зайву напругу, вносять відповідну розрядку, викликають і розвивають пізнавальні інтереси дітей. У ході гри моделюються реальні життєві ситуації, діти відтворюють і закріплюють відносини дорослих. Тут уже пізнається, що

таке зло і добро, що таке погано, а що – добре. В цей період відбувається і закріплення цього розуміння. Тому обов'язково з дітьми необхідно розмовляти, пояснювати, обговорювати вчинки та поведінку учасників гри, вчити дітей аналізувати, з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки, давати об'єктивні характеристики та оцінки.

Наукові дослідження Р. Жуковської, А. Усової, Д. Менджеріцької, Н. Михайленко, Р. Іванкової, Є. Щербакової та ін. свідчать про те, що за умови правильної організації та вмілого педагогічного супроводу, гра сприяє збагаченню кругозору дитини, розвитку образних форм пізнання, зміцненню її інтересів, розвитку мовлення, а також моральному розвитку.

Тому ігри необхідно ретельно добирати, відповідально організувати, майстерно проводити, спрямовувати та коригувати, щоб діти засвоювали гуманні зразки відносин. Без належного інструментування та педагогічного керівництва діти можуть сприймати та засвоювати те, що в моральних відносинах є негативним, як щось хороше (виманити, перехитрити, обдурити тощо). Тому і необхідно направляти та коригувати ігри.

Кожна дитина, виконуючи ту чи іншу роль, не просто фіктивно переноситься в іншу особистість, беручи на себе роль і входячи в неї, вона розширює, збагачує, поглиблює свою власну особистість. На цьому ставленні особистості дитини до ігрової ролі ґрунтується значення гри не тільки для розвитку уяви, мислення, волі, але і дитячої особистості в цілому що в грі розвиваються нові знання, виникає пізнавальна потреба, яка трансформується в мотив до всебічного розвитку що в грі розвиваються нові знання, виникає пізнавальна потреба, яка трансформується в мотив до всебічного розвитку [4].

Наукові дослідження (Г. Кошелева, Л. Стрелкова, Я. Неверович) доводять, що гра має великий вплив на збудження та розвиток емоційної сфери дитини, виховання моральних почуттів.

У психолого-педагогічному аспекті формування гуманної особистості – це цілеспрямований виховний вплив на свідомість, почуття та поведінку.

У цій тріаді почуття є стимулюючою і цементуючою ланкою, яка сприяє і формуванню моральної свідомості, і позитивних форм поведінки. Тому збудження та розвиток емоційно-чуттєвої сфери дітей – важлива умова гуманістичного виховання. Це пояснюється тим, що вплив усіх зовнішніх вимог переломлюється через внутрішній світ дітей (через їхню систему цінностей, інтереси, потреби). Зовнішній вплив може сприйматися дітьми або активно відштовхуватися. Якщо він сприймається, це означає, що вимоги ввійшли до системи їхніх потреб, тобто зовнішні педагогічні вимоги трансформувалися в особисто значущі потреби дитини. А це можливо тільки тоді, коли сприймання зовнішніх вимог буде супроводжуватися позитивними переживаннями, які виражаються в різних почуттях та емоціях. Іншими словами, технологія виховного процесу повинна спиратися на емоційний відгук дитини. Це означає, що вихователі повинні викликати у дітей необхідну емоційну реакцію на вчинки, ставлення, поведінку, факти, події, явища, справи тощо. У збудженні необхідного емоційного відгуку велика роль належить емоційним стимулам, серед яких гра займає пріоритетне місце.

Емоційні стимули, викликаючи емоційний відгук, сприяють трансформації педагогічних вимог в актуальні потреби дітей, стимулюють появу суспільно-ціннісних мотивів поведінки, створюють ситуації, найбільш сприятливі для вирішення конкретних виховних завдань. Сенс гри полягає в тому, що її мотиви містяться в різноманітних переживаннях, значущих для дітей.

У виховній практиці формування моральної свідомості, збудження та розвиток почуттів, емоцій та формування гуманної поведінки – процеси взаємопов'язані і взаємообумовлені, тому усі виховні впливи повинні мати комплексний характер, тобто одночасно впливати на усі сфери особистості.

Видатний український педагог В. Сухомлинський підкреслював, що гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається цілющий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості, це осмислена діяльність, сукупність осмислених дій, об'єднаних єдністю мотиву. Гра – це діяльність, вона є вираженням певного ставлення особистості до навколишньої дійсності. У грі вперше формується і виявляється потреба дитини впливати на світ [11].

У процесі гри діти взаємодіють, спілкуються між собою, співпереживають, допомагають, дотримуються певних норм і правил. Ігрові ситуації діти сприймають більш природно, ніж приклади, обговорення якихось учинків тощо. У них накопичується, за умови правильного педагогічного керівництва, досвід моральної поведінки, розвиваються гуманні відносини. Багаторазове повторення гуманних проявів сприяє формуванню гуманних звичок, що закріплюється не тільки на когнітивному, а й емотивному рівнях.

Гра виконує й діагностичну функцію, оскільки доброзичливість, тактовність, довірливість сприяють невимушеності та природності взаємодії учасників. Ігри допомагають дітям розслабитися, розкритися і відчувати себе комфортно. Спостережливий педагог завжди зробить висновки про вихованість дітей, про особливості їхньої взаємодії та які необхідно вносити корекційні дії в процес формування гуманних відносин.

Щоб ігри вирішували покладені на них завдання, необхідно дотримуватися певних умов їх організації, які були визначені на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та передового педагогічного досвіду:

1. Необхідно чітко визначати мету, яка повинна бути досягнута в результаті гри.
2. Давати чіткий інструктаж щодо правил гри, її ходу, критеріїв оцінювання.
3. Передбачати можливість ускладнення гри (використання нових знань, умінь, додаткової інформації, підвищення темпу тощо).
4. Доцільно стимулювати і передбачати за певних умов гри колективну взаємодію дітей, спільне обговорення під час прийняття рішення, взаємний контроль і оцінку.
5. Процес гри повинен спрямовуватися і керуватися педагогом. Інколи він може взяти в ній участь на рівних з дітьми правах, як рівноправний учасник.
6. Бажано не допускати повторення однієї і тієї ж гри.

7. Ігри в дошкільному віці не повинні бути тривалими, оскільки увага дітей ще не досить стійка та щоб діти не перевтомлювалися та не втрачали інтерес.

8. Вчасно подбати про підготовку дидактичних матеріалів, відповідного реквізиту.

9. Враховувати вікові та індивідуальні можливості дітей, умови проведення гри.

Висновки і пропозиції. Гуманізм – це одна з форм суспільної свідомості, характерна риса світосприйняття, яка відображає ставлення до людини, як до найвищої цінності на Землі, а гуманність – це моральний аспект, особистісна якість, зміст якої обумовлений сукупністю етичних норм, що виражають уважне, чуйне, турботливе ставлення до людини, непримиренність з будь-якими антигуманними проявами. Таким чином, гуманні відносини – це прояв гуманності у стосунках між людьми.

Сутністю гуманних відносин є глибока повага людської гідності, виявлення у ставленні до людини уваги, доброти, любові, милосердя, турботи, необхідної допомоги.

Гра – провідний тип діяльності у дошкільному віці і являє собою метод пізнання дійсності дитиною. У грі з'являються і реалізуються різні мотиви діяльності, засвоюються соціальні норми і правила, формуються та удосконалюються відносини, задовольняються потреби і запити дитини. В процесі гри діти засвоюють основи людської культури, у них формується потреба впливати на світ та змінювати його.

У статті розглянута гра як фактор формування гуманних відносин дошкільників. Потребують подальшого дослідження й інші фактори формування гуманності дітей у сучасних умовах, зокрема родини, природи, колективу та ін.

Список літератури:

1. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: Монографія / В.О. Білоусова. – К.: ІЗМН, 1977. – 192 с.
2. Виготський Л.С. Гра і її роль у психології розвитку дитини / Л.С. Виготський // Питання психології. – 1966. – № 6. – С. 62–68.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1977. – 376 с.
4. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции: конспект лекций / А.Н. Леонтьев. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 40 с.
5. Мясичев В.Н. Личность и неврозы / В.Н. Мясичев. – Л.: Изд. ЛГУ, 1960. – 426 с.
6. Макаренко А.С. О взрыве // А.С. Макаренко. – Пед. соч. в 8-ми т. – Т. 3. – М.: Педагогика, 1984. – С. 457–459.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
8. Словник іншомовних слів // за ред. О.С. Мельничука. – 2-е вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 432 с.
9. Словник іншомовних слів // за ред. П.В. Пчолкіна. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 471 с.
10. Словарь по этике // под ред. И.С. Кона. – 5 изд. – М.: Политиздат, 1983. – 445 с.
11. Сухомлинский В.О. Сердце отдаю детям / В.О. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1977. – 384 с.

Стельмах Н.В.

Николаевский государственный университет имени В.А. Сухомлинского

ФОРМИРОВАНИЕ ГУМАНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Исследовано теоретические вопросы формирования гуманных отношений дошкольников. Обосновано актуальность темы. Раскрыто сущность гуманизма, гуманности, гуманных отношений и значение игры в развитии личности ребенка. Определены условия организации игровой деятельности дошкольников. Раскрыты психологические механизмы влияния игры на развитие ребенка.

Ключевые слова: личность, гуманизм, гуманность, гуманные отношения, игра, игровая деятельность.

Stelmach N.V.

Mykolayiv National University named after V.O. Suhomlynsky

FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN'S RELATIONS BY THE MEANS OF A GAME

Summary

Theoretical questions of formation of preschool children's human relations are researched. The relevance of the topic is substantiated. The essence of humanism, humanity, humane relations and the importance of the game in the development of the child's personality are revealed. The conditions of organizing gaming activity of preschool children are determined. The psychological mechanisms of the influence of the game on the development of the child are revealed.

Keywords: personality, humanism, humanity, human relations, game, game activity.